

قواعد فقهی

تعریف

تعریف جامعی توسط فقها بیان نشده است بلکه برای شناساندن قواعد فقهیه به وجوه افتراق بین قواعد فقهی و قواعد اصولی پرداخته اند. آیت الله محقق داماد (زید عزه) در کتاب قواعد فقه ج ۱ ص ۳ میفرماید: علم اصول روش کشف و استنباط احکام شرعی است، ولی قواعد فقه، نهادها و بنیادهای کلی فقهی هستند که با توجه به کلیت و شمول خود، فقیه در موارد مختلف از آنها استفاده می کند

وجوه افتراق قواعد فقهی با قواعد اصولی

الف) بکارگیری قواعد اصولی اختصاص به فقیه دارد اما بکارگیری قواعد فقهی مشترک بین فقیه و مکلف است

توضیح: مسئله اصولی همچون دلالت صیغه امر بر وجوب که مختص به فقیه است اما مکلف میتواند نسبت به روزه نگرفتن در هنگام بیماری مضر از قاعده فقهی لاضرر استفاده کند

ب) نتیجه قاعده اصولی همواره حکم کلی است اما نتیجه قاعده فقهی میتواند حکم جزئی باشد

توضیح: حکم کلی که مستقیما مرتبط به عمل مکلف نیست همچون دلالت صیغه امر بر وجوب که این قاعده اصولی زمانی بر عمل مکلف قابل صدق است که با هیئت امری همچون صلّ بیاید، اما جزئی که مستقیما بر عمل مکلف قابل صدق است و حمل بر مکلف میشود مثلا قاعده لاضرر را همان ابتدا بر روی یک موضوع مشخص همچون روزه نگرفتن هنگام بیماری اجرا میکنیم

ج) نسبت بین حکم شرعی فرعی با مسئله اصولی استنتاجی است اما نسبت بین حکم شرعی فرعی با قاعده فقهی تطبیقی است

توضیح: در مسئله اصولی اگر بخواهد حکم شرعی را نتیجه بدهد باید در استدلال قرار بگیرد و ضمیمه به موارد دیگر (همچون صلّ) شود اما در قاعده فقهی تنها تطابق با مورد صورت میگیرد

د) محمول در نتیجه قاعده فقهی حکم شرعی است بخلاف مسئله اصولی

توضیح: نتیجه قاعده اصولی (فعل امر دلالت بر وجوب دارد) اما نتیجه قاعده (فقهی) (ضرر به خود و دیگری حرام است)

فرق بین قاعده فقهی با مسئله فقهی

محمول در قاعده فقهی حکم شرعی است پس تفاوتش با مسئله فقهی (مسائل موجود در رساله عملیه) در چیست؟ تفاوت در سعه و ضیق موضوع است، به این بیان که موضوع در مسئله فقهی همیشه واحد است (شرب الخمر حرام) اما موضوع در قاعده فقهی متعدد است. همچون قاعده لاضرر که ضرر به خود و دیگری میتواند از چندین نوع و راه باشد

معرفی کتب قواعد الفقیه

همگی علما قواعد فقهی را در مباحث خود بکار می گرفتند اما همچون پیدایش علم اصول پس از مدتی و بنابر احساس نیاز به تالیف کتب قواعد فقهیه پرداختند. برخی کتب از متاخرین و معاصرین همچون

- القواعد و الفوائد تالیف شهید اول ره
- القواعد الفقهیه تالیف آیت الله بجنوردی
- دروس التمهیدیه فی القواعد الفقهیه تالیف آیت الله ایروانی

نکته: برای یافتن قواعد از فقهایی که در این زمینه کتاب تالیف نکرده اند میتوان با رجوع به کتاب اصولی فقیه در بحث تعارض استصحاب با قاعده فقهی، بیان آن عالم بزرگوار را در این زمینه یافت

تهیه کننده: محمد ذره / با تشکر از گروه طلبگی تا اجتهاد